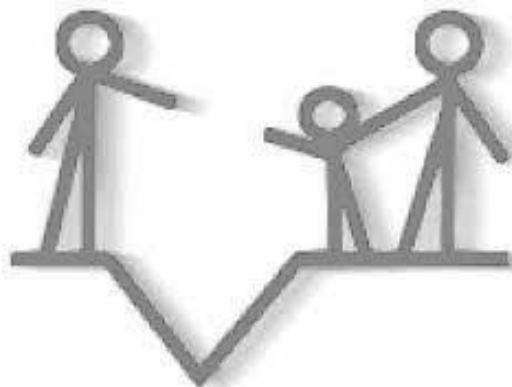

ניכור הורי וסרבנות קשר:

עדויות מהמחקר

ד"ר חניתה קושר

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית,
האוניברסיטה העברית בירושלים

מבוסס על סקירה שהוכנה בהזמנה ובשיתוף עם מערך
ייצוג קטינים, הסיוע המשפטי, משרד המשפטים

על מה אני אדבר היום

ממצאים אמפיריים

הגדרות תיאורטיות

What is Parental Alienation?

The destruction of a parent-child relationship through psychological warfare.

- Limiting contact and keeping a child from their other parent
- Talking bad about the other parent
- Not allowing a child to speak freely or to express their love for the other parent
- Not informing the other parent about important information
- Making a child choose sides or who to love
- Brainwashing a child
- Forcing a child to reject or hate their other parent
- Erasing the other parent from a child's life
- Making a child fearful of their other parent
- Manipulating a child's feelings or bribing them in order to interfere with the other parent's relationship
- Making a child feel guilty for loving their parent or wanting to spend time with them

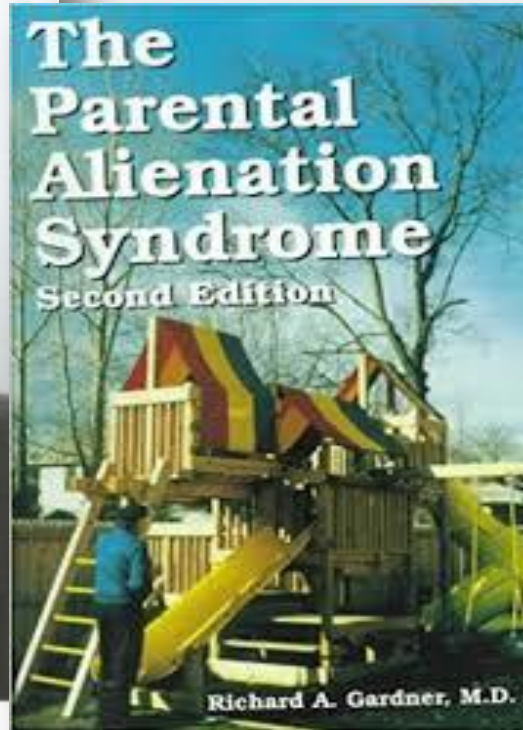
The illustration features a large, central cartoon of a sad-looking boy with his arms crossed. Surrounding him are various icons and smaller illustrations that represent the tactics listed in the text. These include a family with a child, a person talking, a heart, a person with a speech bubble, a person with a red 'X' over their mouth, a person with a red 'X' over their eyes, a person with a red 'X' over their head, a person with a red 'X' over their heart, a person with a red 'X' over their mouth, a person with a red 'X' over their eyes, a person with a red 'X' over their head, and a person with a red 'X' over their heart.

”יישור קו” מהו ניכור הורי?

• ריצ'רד גרדנר (Gardner, 1985, 1987, 1991, 2002)

Dr. Richard Gardner

תסמונת הניכור ההורי על פי גרדנר

Parental Alienation Syndrome (PAS)

- גרדנר הגדיר את תסמונת הניכור ההורי מתייחסת למצב שבו הילד מבטא ניכור בוטה כלפי אחד ההורים (ההורה המנוכר/הורה היעד), בדרך כלל ההורה שאינו משמורן, ומסרב ליצור או לשמור איתו על קשר. הסירוב מלווה במסע הכפשה והשמצה של הילד נגד ההורה המנוכר, כאשר לתוכן ההכפשה אין יסוד במציאות.
- התוצאה: התפרקות מערכת היחסים בין הילד להורה המנוכר (ניכור מלא Complete alienation) או הסבת נזק חמור לקשר בין הילד להורה המנוכר.

התנהגויות או תופעות המעידות על קיומה של התסמונת (כולן או רובן) (Gardner, 2002):

1. מסע הכפשה והשמצה של הילד כלפי ההורה המנוכר
2. הצדקות חלשות, זניחות ואף אבסורדיות לביזוי ולהכפשה
3. התייחסות הילד להורה המנוכר חסרת אמביוולנטיות
4. חשיבה "עצמאית"
5. ההורה המנכר תומך בסיפורים של הילד ורואה בהם סיבה מצודקת לשנאה ולהתנכרות
6. העדר רגשות אשמה של הילד על האכזריות המופנית כלפי ההורה המנוכר
7. בהשמצות של הילד ישנה מידה מסוימת של זיוף
8. התפשטות העוינות לאחרים ו/או למשפחה המורחבת של הורה היעד

תרומתו של גרדנר להבנת התופעה

- חוקרים אחרים זיהו את המצב של כישלון קשר עוד טרם פרסום עבודותיו של גרדנר (למשל, Wallerstein & Kelly, 1976, 1980)
- החידוש בהגדרה של גרדנר היה בדגש על כך שכאשר הקשר בין הילד להורה נכשל אחד ההורים אשם בכך שניכר את הילד
- גרדנר הסית את נקודת הכובד מהילד אל המתרחש במערכת המשפחתית
- הפניית האצבע המאשימה הביאה בהמשך לביקורת נוקבת נגד הגדרותיו של גרדנר

אבחנה מבדלת

- ניתן לזהות/לאבחן את תסמונת הניכור ההורי רק במצבים בהם ההורה המנוכר לא מבטא שום התנהגות מתעללת
- לפיכך, כאשר הילד דוחה את ההורה מסיבות מוצדקות ותקפות, למשל כאשר הוא חווה התעללות או הזנחה, לא מדובר בניכור הורי (Gardner, 2001, 2002; Reay, 2015; Templer et al., 2017)

ניכור הורי כהתעללות רגשית בילדים

- גרדנר (Gardner, 2002) ראה בתסמונת הניכור ההורי סוג של התעללות רגשית בילדים
- ישנה הסכמה רחבה כי לניכור הורי יש השפעות הרסניות בטווח הקצר והארוך על שלומו ורווחתו של הילד

הביקורת על גרדנר

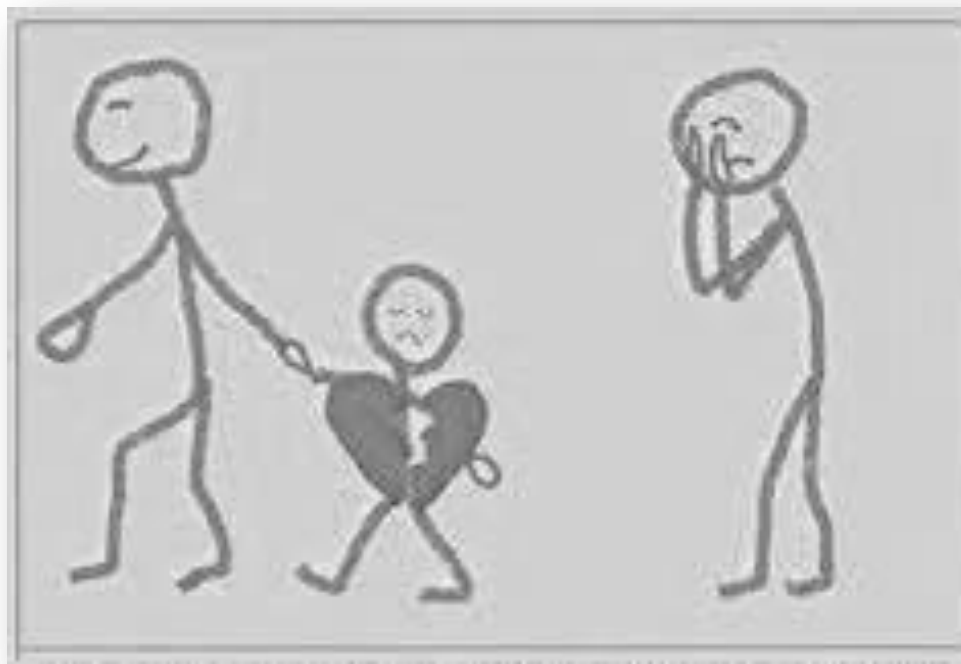
(Kelly & Johnston, 2001)

- ביקורת על עצם הגדרת הניכור ההורי כתסמונת
 - ביקורת על עצם הקביעה כי הסיבה לניכור הורי היא ההתנהגות המסיטה של אחד ההורים
- ההתמקדות בהורה כאשם המרכזי בניכור של הילד לא נתמכת על ידי ספרות ענפה של מחקר קליני
- התנהגות מנכרת היא לא תנאי מספיק והכרחי כדי שילד יהפוך להיות מנוכר (למשל, Johnston, 2003)

ניכור הורי או סרבנות קשר?

- מצב שבו הילד מסרב להיות בקשר עם ההורה השני לאחר פירוד או גירושין, ממגוון של סיבות נורמליות, מציאותיות וצפויות מבחינה התפתחותית (לסר, 2005 ; Kelly & Johnston, 2001).
- הסיבות לסרבנות קשר:
 - התנגדות ששורשיה בתהליכי התפתחות נורמליים
 - התנגדות שנטועה בגירושין ונישואין בקונפליקט גבוה
 - התנגדות כתגובה לסגנון ההורות של ההורה
 - התנגדות שעולה מתוך הדאגה של הילד למצבו הרגשי השביר של ההורה המשמורן, למשל פחד לעזוב אותו לבד.
 - התנגדות שמקורה בכך שההורה נישא מחדש או נמצא בזוגיות חדשה.
 - לקות במסוגלות ההורית של ההורה המסורב
 - הפרעה מרדנית מתנגדת

**התערבויות ומענים משפטיים
וטיפוליים במקרים של ניכור הורי:
עדויות מהמחקר**

הנחת יסוד

© Can Stock Photo - csp14829045

- שיתוף פעולה הדוק בין המערכת המשפטית והטיפולית הוא הכרחי לשם טיפול מוצלח בתופעה (Gardner, 1998; Sullivan & Kelly, 2001; Templer et al., 2017)

מענים משפטיים וטיפוליים במקרים של ניכור הורי : (Warshak, 2010)

1. בית המשפט מורה כי הילד יישאר במשמורת עיקרית של ההורה המנכר
2. בית המשפט מאיים על ההורה המנכר בסנקציות משפטיות שונות במידה ולא ימלא אחר הוראות בית המשפט
3. העברת המשמורת מההורה המנכר להורה המנוכר
4. העברת הילד למקום ניטרלי, למשל למסגרת השמה חוץ ביתית.
5. חיוב המשפחה (חלק מחבריה או כולם) לעבור טיפול קליני
6. ניתוק הקשר בין ההורה המנוכר לילד
7. אין החלטה (פתרון טבעי)

המודל של גרנדר

העברת המשמורת להורה המנוכר או העברת הילד למקום ניטרלי	דרגה חמורה
השארת המשמורת אצל ההורה המנכר, והטלת סנקציות משפטיות על ההורה המנכר, כולל מעצר בעקבות אי ציות	דרגה בינונית
אין צורך בהתערבות משפטית או קלינית	דרגה קלה

סקירת מחקרים

חיפוש המחקרים:

- מחקרים בתחום אותרו דרך מאגרי מידע, נכללו רק מאמרים שהתפרסמו במקורות מדעיים מוסמכים
- נכללו רק מחקרים שבהם נבחנה היעילות של התערבות משפטית ו/או קלינית במקרה של ניכור הורי

ממצאים כלליים:

- נמצאו רק 11 מחקרים! (וסקירה שיטתית אחת Templer et al., 2017)
- המחקרים התבצעו בין השנים 1991-2015
- אף מחקר לא נעשה בישראל!

נתחיל מהסוף:

מגבלות מתודולוגיות

- מרבית המחקרים נעשו על מדגמים קטנים מאוד
- מרבית המחקרים מתבססים על חקר תיקים משפטיים או טיפוליים
- מרבית המחקרים אינם מבוססים על כלי מדידה תקפים ומהימנים, אלא על הערכות קליניות בלבד
- המחקרים ברובם מגדירים את התוצאה הרצויה של ההתערבות כחידוש הקשר עם ההורה המנוכר גרידא, ללא בחינה הוליסטית של טובתו ורווחתו של הילד
- רוב המחקרים לא היתה קבוצת ביקורת
- ברוב המחקרים מדובר בנקודת מבט רטרוספקטיבית
- ברוב המחקרים יש שימוש בסטטיסטיקה תיאורית בלבד, מה שלא מאפשר ללמוד על קשרים מובהקים בין משתנים
- **בכל המחקרים למעט אחד חסרה נקודת המבט של הילד!**

ממצא 1: העברת המשמורת מההורה המנכר להורה המנוכר נמצאה אפקטיבית בהפסקה של הניכור ההורי

תוצאה בעקבות שינוי משמורת	מספר ילדים נחקרים	חוקרים
בכל המקרים הניכור ההורי פחת (22) ב 90% מהמקרים שלא היה שינוי במשמורת הניכור ההורי עלה	99 ילדים (תיקים)	גרדנר (Gardner, 2001)
בכל המקרים הניכור ההורי פחת חוסר הפחתה בניכור ההורי או ניכור מלא היתה כאשר לא היה שינוי במשמורת	45 ילדים (תיקים)	רנד, רנד וקופטסקי (Rand,) (Rand & Kopetski, 2005)
בשלושת המקרים שבהם נעשה שינוי משמורת הניכור ההורי נפתר	16 תיקים, 21 ילדים	דון והדריק (Dunne &) (Hedrick, 1995)
הניכור ההורי פחת במקרה היחיד שבו ילד הוצא ממשמורת ההורה המנכר	7 ילדים	למפל (Lampel, 1996)
ב 95% מהמקרים היתה הצלחה בחידוש ושימור הקשר	22 ילדים (בכולן העברת משמורת זמנית)	ראי (Reay, 2015)
ב 22 משפחות מתוך 23 משפחות נצפתה ירידה בניכור ההורי	23 משפחות (בכולן היה העברת משמורת)	וורשק (Warshak, 2010)
ב 90% מהמקרים שבהם היתה הרחבה של הסדרי הראיה היה שינוי חיובי במערכת היחסים בין ההורה המנוכר לילד	400 תיקים	קלוואר וריבלין (Clawar &) (Rivlin, 1991)

יש לשים לב, העברת משמורת נמצאה אפקטיבית רק בהפסקת הניכור ההורי!

- רק מחקר אחד בחן את התוצאה של העברת משמורת על מצב הילד:
- קלאוור וריבלין (Clawar & Rivlin, 1991) מצאו כי הרחבת הביקורים אצל ההורה המנוכר או העברת המשמורת אליו היתה קשורה לירידה בסימפטומים השליליים הפסיכולוגיים, החברתיים, החינוכיים והפיזיים של הילד.
- בנוסף, לא נמצאו מחקרים אמפיריים שבחנו את ההשפעה של הוצאת הילד מהבית למסגרות השמה חוץ ביתיות על הילד ועל הניכור ההורי

ממצא 2: מחקר אחד בלבד מצא כי ההפרדה בין הילד

להורה המנכר לא היתה מזיקה (Ready, 2015)

- רדי (Ready, 2015) חקר משפחות שלקחו חלק בתכנית אינטנסיבית לטיפול בניכור הורי (Family Reflection Reunification Program) (FRRP), שבמסגרתה בית המשפט מעביר את המשמורת באופן זמני להורה המנוכר.
- הוא מצא כי לא רק שהניכור ההורי הופחת ברוב המקרים הללו, אלא שההפרדה מההורה המנכר לא נצפתה כמזיקה לילדים.
- המחקר עקב אחרי המשפחות בכמה נקודות זמן: 3 חודשים, 6 חודשים, 9 חודשים ו 12 חודשים לאחר ההתערבות. במהלך המעקב נמצא כי הילדים שמרו על קשר חיובי, בריא ואוהב עם ההורה.
- מסקנתו: כל עוד הניתוק מההורה המנכר והמעבר להורה המנוכר נעשה בצורה מלווה ותומכת לא נוצרת טראומה לילדים
- עם זאת, הוא לא מדווח במאמרו באילו כלי מחקר הוא עשה שימוש כדי להעריך שלילד לא נגרמה טראומה

ממצא 3 : נמצא כי השארת הילד עם ההורה המנכר מחמירה את הניכור ההורי

(Dunne & Hedrick, 1995; Gardner, 2001; Rand et al., 2005)

- גרדנר (Gardner, 2001) מצא במחקרו כי מתוך כלל המקרים שבהם לא נעשה שינוי במשמורת ולא הופחת המגע עם ההורה המנכר ב 90% הניכור ההורי עלה, ורק ב 10% הניכור ההורי ירד
- רנד, רנד וקופטסקי (Rand, Rand & Kopetski, 2005) מצאו כי במקרים בהם המשמורת נשארה אצל ההורה המנכר נצפה ניכור מלא או חוסר הפחתה בניכור ההורי

ממצא 4: נמצא כי טיפול משפחתי מסורתי לא עוזר ואף עשוי להזיק במצבים של ניכור הורי

(Clawar & Rivlin, 1991; Dunne & Hedrick, 1995; Reay, 2015; Warshak, 2010)

- דון והדריק (Dunne & Hedrick, 1995) מצאו כי מתוך 13 מקרים של ניכור הורי שטופלו באופן קליני מסורתי, רק ב 2 מקרים (12.5%) היה שיפור מסוים ביחסים עם ההורה המנוכר, כאשר ב 11 מקרים (69%) לא היה שיפור כלל, וב 2 מקרים הניכור אף הפך להיות חמור יותר.
- ג'ונסטון וגולדמן (Johnston & Goldman, 2010) מצאו כי מתוך 42 מקרים של ילדים שטופלו קלינית בגלל מצבים של ניכור הורי, ניכרה ירידה בניכור ההורי רק במחצית מהמקרים, וזאת רק כאשר הטיפול התחיל יחסית מוקדם. רק במיעוט מהמקרים הניכור ההורי נפתר לחלוטין.

- תורן ואחרים (Toren et al., 2013) ערכו ניסוי למחצה שבו הם השוו בין 22 ילדים שלקחו חלק בשיטת טיפול שפותחה במיוחד לטיפול בניכור הורי (טיפול קבוצתי מקביל- parallel therapy) לבין 44 ילדים שלקחו חלק בטיפול פרטני או משפחתי מסורתי. נמצא כי מידת החרדה והדיכאון של הילדים ירדה באופן מובהק לאחר הטיפול, וכי שיתוף הפעולה בין ההורים כ 12 חודשים לאחר הטיפול היה גבוה יותר מרמת שיתוף הפעולה של קבוצת ביקורת שהשתתפה בטיפול רגיל בקהילה.

רק 3 מחקרים בדקו את האפקטיביות של שיטות טיפול אינטנסיביות (מחנה)

- ראי (Reay, 2015) חקר 22 ילדים שהשתתפו בשיטת הטיפול Family Reflection Reunification Program FRRP. נמצא כי ב 95% מהמקרים היתה הצלחה בחידוש ושימור הקשר בין הילד להורה המנוכר
- וורשק (Warshak, 2010) ערך מחקר על 23 ילדים שלקחו חלק ב"סדנא לגשרים משפחתיים" Family Bridge workshop שמטרתה לשפר את מערכת היחסים בין הילד להורה המנוכר לאחר שהמשמורת מעוברת להורה המנוכר והקשר עם ההורה המנכר מופסק. נצפתה ירידה בניכור ההורי ב 22 מתוך 23 משפחות לאחר ההתערבות. 18 משפחות מתוך 22 משפחות אלה שמרו על זה שנתיים עד ארבע לאחר ההתערבות.
- אבל, סוליבאן ואחרים (Sullivan et al., 2010) מצאו ממצאים מעורבים לגבי טיפול משפחתי אינטנסיבי מסוג "מחנה משפחתי להתמודדות עם מחסומים" Overcoming Barriers Family Camp OBFC. למרות שהיתה שביעות רצון גבוהה של כל המשפחות מהטיפול, רק ב 2 מתוך 5 המשפחות שלקחו חלק בטיפול נצפה פתרון מלא של הניכור ההורי.

ממצא 5: מרבית המחקרים מצאו כי כפייה של התערבות קלינית על ידי בית המשפט והטלת סנקציות על ידי בית המשפט על אי ציות הם אפקטיביים

- עם זאת, האפקטיביות מתייחסת להפחתת הניכור ההורי בלבד (Ready, 2015; Sullivan et al., 2010; Toren et al., 2013; Warshak, 2010)
- לעומת זאת, ג'ונסטון וגולדמן (Johnston & Goldman, 2010) ערכו מחקר רטרוספקטיבי בקרב 37 בוגרים שהיו חשופים לניכור הורי בילדותם. כולם דיווחו שהיו בטיפול או ייעוץ קליני במהלך הזמן של סכסוך הגירושין. רבע מהם היו בטיפול בעקבות צו של בית משפט. נמצא כי לרובם הטיפול הכפוי לא עזר לחידוש הקשר, וכן חלקם כעסו על בית המשפט ועל ההורים שלהם על שחייבו אותם ללכת לטיפול.

ממצא 6: האם יש לחכות לפתרון טבעי של הניכור ללא התערבות חיצונית?

- טענת הספרות המדעית: אי התערבות מיידיית ומהירה במצבים של ניכור הורי עשויה להיות בעלת השפעה הרסנית על המצב.
- קרטראייט (Cartwright, 1993) מסביר כי למרות שבדרך כלל נהוג לחשוב שהזמן מרפא את הכל הרי שבמקרים של תסמונת הניכור ההורי חלוף הזמן גורם להחמרת המצב ולא לשיפורו.
- גרדנר (Gardner, 2001) טוען כי הזמן "משחק" לטובת ההורה המנכר, משום שככול "שמבזבזים" יותר זמן כך יש יותר אפשרויות להורה המנכר לעשות שטיפת מוח לילד נגד ההורה המנוכר.
- לונד (Lund, 1995) קוראת להתערבות מיידיית ומציינת כי ברגע שנוצר הניתוק בין הילד להורה עלולה להיווצר פוביה כלפי אותו הורה שתתחזק על ידי המשך הניתוק

2 קבוצות של חוקרים הסיקו ממחקרם כי יש לחכות לפתרון טבעי של הניכור ההורי ולהימנע מהתערבות חיצונית

- דון והדריק (Dunne & Hedrick, 1995) מצאו שטיפול קליני היה אפקטיבי רק במיעוט מהמקרים, והסיקו מכך כי במצבים של קונפליקטים חריפים בין ההורים עדיף להניח לילד ויש להמתין עד להתחזקות כוחותיו הנפשיים כאשר יוכל לבחור בעצמו את אופי הקשר עם כל אחד מהוריו
- ג'ונסטון וגולדמן (Johnston & Goldman, 2010), שערכו מחקר רטרוספקטיבי בקרב בוגרים, מצאו כי כמעט בכל המקרים הקשר בין ההורה המנכר לילד התחדש בגיל ההתבגרות המאוחר או עם כניסתו של הילד לגיל הבגרות הצעירה באופן טבעי ללא העזרה של היועץ/מטפל. הם הסיקו מכך כי יש לתת לקשר להתחדש באופן טבעי לקראת גיל ההתבגרות המאוחר או הבגרות הצעירה.

**ממצא 7: מחקר אחד מצא עדות לכך כי גישור מחוץ
לכותלי בית המשפט עדיף על הליך משפטי שעל פי רוב
הוא עוין על מנת לפתור ניכור הורי (Lowenstein, 1998)**

- לוינסטיין (Lowenstein, 1998) השווה בין 16 משפחות שהיו בעימות משפטי לבין 16 משפחות שהשלימו הליך גישור לפני הדיון המשפטי. בקרב המשפחות שעברו גישור הניכור ההורי נפתר בתוך פחות מ 3 שנים, לעומת זאת במקרים של עימות משפטי הניכור ההורי נפתר תוך שנתיים עד שמונה שנים.
- המשפחות שלקחו חלק בגישור הביעו שביעות רצון גבוהה יותר בהשוואה למשפחות של המקרים של היריבות.

ממצא 8: מספר מאפיינים של טיפול קליני נמצאו

אפקטיביים במקרים של ניכור הורי (Templer et al., 2017)

- הגנה על הילדים מהמשך הפגיעה שנגרמת להם על ידי הניכור ההורי
- שיפור רווחתו הפסיכולוגית של הילד
- טיפול בעיוותי חשיבה של הילד וחיזוק מיומנויות החשיבה הביקורתיות שלו
- שיפור מערכת היחסים בין ההורה המנוכר לילד
- הכנת ההורה המנוכר לקראת השיפור במערכת היחסים בין הילד להורה המנוכר
- שיפור מערכת היחסים בין ההורים והתקשורת במשפחה
- הדרכה פסיכו-חינוכית לכל חברי המשפחה ביחס לניכור הורי

תובנות מהסקירה

- הסקירה מלמדת אותנו מה אנחנו לא יודעים
- הסקירה מלמדת אותנו שהאפקטיביות של דרכי התמודדות והתערבות שנמצאו בשימוש במקומות שונים בעולם במקרים של ניכור הורי לא מספיק ברורה וידועה
- הסקירה מכוונת אותנו ביחס למחקרים שרצוי לעשות בהמשך
 - מחקרי הערכה מהימנים ותקפים
 - הרחבת המדדים לבחינת אפקטיביות ההתערבות
 - יש לכלול את נקודת המבט של הילד, תפיסותיו והרגשותיו
- עדויות אמפיריות לא מחליפות את הבסיס הערכי והנורמטיבי של זכויות הילד שצריך להנחות את ההתערבות עם ילדים במצבים אלה